

**СТАНДАРТИ РОЗГЛЯДУ СПРАВ *IN
ABSENTIA* І ПРАКТИКА ВАКС ЩОДО
СТЯГНЕННЯ АКТИВІВ ПІДСАНКЦІЙНИХ
ОСІБ У ДОХІД ДЕРЖАВИ**

СТАНДАРТИ РОЗГЛЯДУ СПРАВ *IN ABSENTIA* І ПРАКТИКА ВАКС ЩОДО СТЯГНЕННЯ АКТИВІВ ПІДСАНКЦІЙНИХ ОСІБ У ДОХІД ДЕРЖАВИ

У дослідженні розглядається питання застосовності стандартів розгляду справ *in absentia* (за відсутності обвинуваченого) до справ про застосування санкції у виді стягнення активів у дохід держави за ст. 5-1 ЗУ "Про санкції". Розглянуто практику Європейського суду з прав людини, практику Європейського суду справедливості та положення Директиви (ЄС) 2016/343. Зроблено висновок, що навіть попри те, що провадження у справах про застосування відповідної санкції не можуть вважатися "кримінальним обвинуваченням" у розумінні статті 6 ЄКПЛ, Вищий антикорупційний суд при розгляді відповідних справ має враховувати стандарти розгляду справ *in absentia*, сформовані у практиці європейських інституцій.

Публікація видана аналітичним центром "Інститут законодавчих ідей" в межах проєкту "Компенсація Україні завданих збитків за рахунок агресора".

Ця публікація стала можливою завдяки щедрій підтримці Бюро у справах демократії, прав людини та праці Державного департаменту США. Думки, результати та висновки, викладені в цьому документі, належать авторам і не обов'язково відображають позицію Державного департаменту США.

Видавець: аналітичний центр "Інститут законодавчих ідей". Всі права захищені.

Автори: Тетяна Хутор, Богдан Карнаух, Андрій Климосюк, Тарас Рябченко

Зміст

Вступ

I Право бути присутнім на судовому розгляді і належне повідомлення сторін у контексті статті 6 ЄКПЛ

II Чи застосовні стандарти розгляду справ in absentia до справ про застосування санкції у виді стягнення активів в дохід держави?

III Стандарти розгляду справ in absentia

A. Практика ЄСПЛ

B. Директива (ЄС) 2016/343

C. Рішення Європейського суду справедливості у справі C-569/20

Висновки та рекомендації

Вступ

Із прийняттям ЗУ “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов’язаних з активами окремих осіб” (Закон № 2257-IX) в українську практику було запроваджено новий вид санкції - стягнення активів фізичних або юридичних осіб у дохід держави (ст. 5-1 ЗУ “Про санкції”). Це спеціальний механізм, який застосовується під час дії воєнного стану та передбачає можливість конфіскації активів осіб, які створили суттєву загрозу національній безпеці, суверенітету чи територіальній цілісності України або значною мірою сприяли вчиненню таких дій за умови, що відповідні активи попередньо були заблоковані рішенням Ради національної безпеки і оборони (РНБО)(1).

Зазначена санкція реалізується в судовому порядку, - шляхом звернення Міністерства юстиції із позовом до Вищого антикорупційного суду (ВАКС)(2). І оскільки санкція пов’язана із безповоротним вилученням власності, правозгідність якого завжди оцінюється крізь призму права на мирне володіння майном(3), особливу увагу слід приділити додержанню під час розгляду відповідної категорії справ стандартів справедливого судочинства, які передбачені статтею 6 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ).

Право бути присутнім на судовому розгляді і належне повідомлення сторін у контексті статті 6 ЄКПЛ

Право бути присутнім під час судового розгляду своєї справи є важливим елементом права на справедливий судовий розгляд (*right to a fair trial*), яке передбачене статтею 6 ЄКПЛ. Присутність під час судового розгляду є запорукою реалізації більш широкого аспекту в рамках права на справедливий судовий розгляд – права бути почутим (*right to be heard*), яке вимагає «забезпечити стороні судового провадження можливість донести до суду свої вимоги й заперечення, ефективно представити свою юридичну позицію перед судом на умовах, рівних із тими, що надані іншій стороні, а також отримати за результатами розгляду справи вмотивоване судове рішення»(4).

(1) Про правову природу такого заходу - [ТУТ](#).

(2) Станом на початок травня 2023 року ВАКС виніс 20 рішень у таких справах. Детальний юридичний аналіз рішень ВАКС про конфіскацію активів пособників агресії - [ТУТ](#).

(3) Докладно про це див.: Карнаух, Б. П. Захист власності Європейським судом з прав людини і горизонтальний ефект. *Право України*. 2021. № 5. [149-166](#); Карнаух Б. П. Поняття майна в контексті статті 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 132. С. [205-214](#).

(4) Цувіна Т. А. [Принцип права бути почутим](#) (right to be heard) у цивільному судочинстві: Модельні європейські правила цивільного процесу ELI/UNIDROIT, практика ЄСПЛ і національний контекст. *Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки*, 2022, №2(121), С. 89.

Очевидно, що сторона не має змоги представити перед судом свою позицію, якщо з тих або інших причин вона позбавлена шансу взяти участь у судовому розгляді своєї справи.

Належне повідомлення сторони про дату, час і місце судового розгляду – це, у свою чергу, складова справедливого слухання (*fair hearing*). І в тих випадках, коли національні суди не вживають достатніх заходів для належного повідомлення учасників справи, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) констатує порушення стандартів справедливого судочинства, що слідує зі статті 6 ЄКПЛ. Оцінюючи чи виконав національний суд обов'язок з належного повідомлення учасників справи, ЄСПЛ бере до уваги такі критерії: «а) чи здійснив національний суд усі залежні від нього дії для належного повідомлення сторін; б) чи виявили сторони належну ретельність у справі для того, щоб бути повідомленими належним чином; в) чи була явна і недвозначна відмова сторони від права на розгляд справи в судовому засіданні; г) чи перевірів суд при вирішенні питання про розгляд справи за відсутності сторони факт її належного повідомлення»(5).

При дослідженні практики ВАКС ми звернули увагу особливий порядок повідомлення відповідачів, передбачений для цієї категорії справ, а також той факт, що лівова частка таких справ розглядається за відсутності відповідача чи його представника.

Так, відповідно до ч. 1 і 2 ст. 268 КАС України

1. «У справах, визначених статтями 273-277, 280-283-1, 285-289 цього Кодексу, щодо подання позовної заяви та про дату, час і місце розгляду справи суд негайно повідомляє відповідача та інших учасників справи шляхом направлення тексту повістки на офіційну електронну адресу, а за її відсутності - кур'єром або за відомими суду номером телефону, факсу, електронною поштою чи іншим технічним засобом зв'язку.
2. Учасник справи вважається повідомленим належним чином про дату, час та місце розгляду справи, визначеної частиною першою цієї статті, з моменту направлення такого повідомлення працівником суду, про що останній робить відмітку у матеріалах справи, та (або) з моменту оприлюднення судом на веб-порталі судової влади України відповідної ухвали про відкриття провадження у справі, дату, час та місце судового розгляду».

Наведена стаття, відмінно від загальних правил (які вимагають надсилання повісток або на офіційну електронну адресу(6), якщо така є, або рекомендованою кореспонденцією чи кур'єром із зворотною розпискою(7)), надає можливість повідомляти відповідачів у цій категорії справ також телефоном, факсом чи електронною поштою.

(5) Ibid, 89-90.

(6) Офіційна електронна адреса - сервіс Електронного кабінету ЄСІТС, адреса електронної пошти, вказана користувачем в Електронному кабінеті ЄСІТС, або адреса електронної пошти, вказана в одному з державних реєстрів. Див.: [Положення](#) про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (затв. Рішенням Вищої ради правосуддя 17 серпня 2021 року № 1845/0/15-21)

(7) Є й інші варіанти, але вони допустимі лише за згодою сторони. Див.: ст. 129 КАС України.

Більш того, на випадок, коли навіть і ці способи не доступні, передбачено повідомлення через публікацію на офіційному веб-порталі судової влади України.

Оцінка належності такого повідомлення і аналіз практики застосування Судом відповідного положення були висвітлені в попередньому аналітичному [дослідженні](#) Інституту законодавчих ідей (ІЗІ).

Цього разу буде розглянуто другий аспект цієї проблеми, на якому зауважують міжнародні експерти(8), а саме – чи є сумісною із міжнародними стандартами справедливого судочинства практика розгляду відповідних справ за відсутності відповідача. Іншими словами, йдеться про додержання ВАКС стандартів, що висуваються до розгляду справ *in absentia*.

2 Чи застосовні стандарти розгляду справ *in absentia* до справ про застосування санкції у виді стягнення активів в дохід держави?

У рамках статті 6 ЄКПЛ виокремлюють два аспекти - кримінальний та цивільний. Таким чином, серед стандартів справедливого судочинства, сформованих у практиці ЄСПЛ, деякі стосуються тільки кримінальних справ, тоді як інші - однаково чинні і для кримінального, і для цивільного судочинства. І оскільки стандарти, що стосуються розгляду справ *in absentia*, були сформульовані ЄСПЛ насамперед для потреб кримінального судочинства, належить визначити, чи взагалі застосовні вони до практики ВАКС у справах про стягнення активів в дохід держави (за ст. 5-1 ЗУ «Про санкції»). Відповідаючи на це питання слід звернути увагу на дві обставини.

По-перше, поняття «кримінальне обвинувачення» у контексті статті 6 ЄКПЛ має автономне значення. Це означає, що ЄСПЛ сам визначає, чи належить певне провадження до справ кримінального обвинувачення, не будучи при цьому зв'язаний тим, як визначають природу відповідного провадження в національному правопорядку, де провадження мало місце. Простіше кажучи, можуть бути випадки, коли ЄСПЛ дійде висновку, що певна справа становила собою кримінальне обвинувачення попри те, що в юрисдикції, де вона розглядалася, вона кваліфікується по-іншому (як адміністративна, дисциплінарна чи навіть цивільна справа). Таким чином, потенційно існує ймовірність того, що ЄСПЛ може визнати провадження щодо стягнення активів у дохід держави за статтею 5-1 ЗУ «Про санкції» таким, що відповідає ознакам кримінального обвинувачення.

(8) Зокрема, йдеться про експертний звіт професора Джеремі МакБрайда (Jeremy McBride) «Оцінка процедури вилучення активів та їх повернення на користь держави і стандарти Європейської конвенції з прав людини».

При визначенні того, чи має певне провадження характер «кримінального обвинувачення», ЄСПЛ керується критеріями, сформульованими у справі *Engel and Others v. the Netherlands*(9) (так звані «критерії Енгеля»). Таких критеріїв три:

- класифікація згідно з національним правом;
- характер правопорушення;
- суворість покарання, яке загрожує особі(10).

Перший критерій має обмежене значення, оскільки, як уже зазначалося, ЄСПЛ не скутий класифікаційними рамками, що діють в національному праві. Утім якщо навіть сам національний правопорядок визнає певну справу кримінальною, то таким же буде і висновок ЄСПЛ. Однак, у протилежному випадку, коли національний правопорядок не визнає справу кримінальною, ЄСПЛ буде оцінювати реалії та особливості відповідної справи, аби дійти власного висновку щодо природи цієї справи.

Другий критерій – більш важливий і при його аналізі беруться до уваги такі міркування(11):

- чи спрямована правова норма, про яку йдеться, виключно на певну групу осіб, чи має загальнообов'язковий характер;
- чи було провадження ініційовано державним органом, наділеним законодавчо закріпленими повноваженнями щодо примусового виконання;
- чи має правова норма каральну або запобіжну мету;
- чи спрямована правова норма на захист загальних інтересів суспільства, які зазвичай захищаються кримінальним правом;
- чи залежить призначення будь-якого покарання від встановлення вини;
- як класифікуються подібні провадження в інших державах-членах Ради Європи.

Щодо третього критерію ЄСПЛ пояснив:

«У суспільстві, яке дотримується принципу верховенства права, до "кримінальної" сфери належать позбавлення волі, які можуть бути призначені в якості покарання, за винятком тих, які за своїм характером, тривалістю або способом виконання не можуть завдати відчутної шкоди. Серйозність того, що поставлено на карту, традиції Договірних держав і важливість, яку Конвенція надає повазі до фізичної свободи особи, вимагають, щоб це було так»(12).

Разом із тим, цей критерій залишається доволі гнучким.

(9) *Engel and Others v. The Netherlands*, nos. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72, § 82-83, 8 Jun 1976, ECHR A22.

(10) Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial ([criminal limb](#)). Updated on 31 August 2022. § 23.

(11) Див.: *Ibid.*, § 25. Внутрішні посилання опущено.

(12) *Engel and Others v. The Netherlands*, nos. 5100/71, 5101/71, 5102/71, 5354/72, 5370/72, § 82, 8 Jun 1976, ECHR A22.

У [справі Ротенберга та ін.](#) ВАКС докладно зупинився на перевірці відповідності критеріям Енгеля справ про застосування санкції у виді стягнення активів у дохід держави. У підсумку ВАКС доходить висновку, що відповідні справи не можуть вважатися кримінальним обвинуваченням. Такий висновок ВАКС пояснює тим, що, по-перше, суворість відповідної санкції не сягає ступеня кримінального покарання; по-друге, увесь санкційний механізм має не так карну, як політико-економічну природу: він має на меті змінити поведінку осіб, “чиє волевиявлення може вплинути та/або впливає на ухвалення політичного рішення щодо припинення збройної агресії”; по-третє, діапазон дії цієї санкції обмежений колом осіб, чиї активи раніше були заморожені (відмінно від кримінального закону, що має загальну дію). Само собою, відповідні провадження не кваліфікуються як кримінальні згідно з українським правом.

Підтвердженням аргументів ВАКС можуть слугувати також деякі рішення самого ЄСПЛ.

Так, наприклад, у справі *Webb v. The United Kingdom* митниця вилучила (конфіскувала) у заявника грошові кошти, обґрунтовуючи це тим, що готівка становила собою прибуток від наркоторгівлі та/або була призначена для наркоторгівлі.

Заявник вважав, що вжитий щодо нього захід відповідав ознакам кримінального обвинувачення. Він зауважував на тому, що провадження було ініційоване органом, який здійснює кримінальне переслідування; що призначення мировим судом покарання у вигляді конфіскації є кримінальною санкцією; і що вилучення коштів мало на меті не лише стримування злочинної поведінки, але й покарання.

Однак, ЄСПЛ не погодився з тим, що провадження щодо конфіскації пов'язаних із наркоторгівлею, коштів рівнозначне кримінальному обвинуваченню. ЄСПЛ наголосив на тому, що «рішення про конфіскацію, ухвалене відповідно до 42 Закону про обіг наркотиків 1994 року, було превентивним заходом і не може порівнюватися до кримінального покарання, оскільки воно мало на меті вилучити з обігу гроші, які, як передбачалося, були пов'язані з міжнародною торгівлею незаконними наркотиками»(13). Аналогічна правова позиція була висловлена Судом за схожих обставин у справі *Butler v. The United Kingdom*(14).

У справі *Arcuri and Others v. Italy* у заявника, причетного до італійської мафії, було конфісковано майно, набуте за рахунок коштів від злочинної діяльності і походження якого заявник не міг пояснити законними джерелами надходжень. ЄСПЛ дійшов висновку, що провадження щодо конфіскації цього майна не становило собою кримінальне обвинувачення.

(13) *Webb v. The United Kingdom* (dec), no. [28103/02](#), 17 Dec 2002, ECHR.

(14) *Butler v. The United Kingdom* (dec), no. [4166198](#), 27 Jun 2002, ECHR 2002-VI.

Суд, зокрема, зазначив:

«оскаржувана конфіскація мала на меті запобігти незаконному використанню у спосіб, небезпечний для суспільства, майна, законне походження якого не було встановлено.

...

У зв'язку з цим Суд зазначає, що оскаржуваний захід є частиною політики запобігання злочинності; він вважає, що впроваджуючи таку політику, законодавець повинен мати широку свободу розсуду як щодо існування проблеми, яка зачіпає суспільні інтереси і вимагає заходів контролю, так і щодо належного способу застосування таких заходів.

Суд також зазначає, що в Італії проблема організованої злочинності досягла дуже тривожного рівня.

Величезні прибутки, отримані цими організаціями від своєї незаконної діяльності, надають їм такий рівень влади, який ставить під загрозу верховенство права в державі. Засоби, вжиті для боротьби з цією економічною владою, зокрема, оскаржуваний захід конфіскації, можуть виявитися важливими для успішного судового переслідування цих організацій.

...

Суд повторює, що відповідно до прецедентної практики конвенційних органів превентивні заходи, передбачені італійськими законами 1956, 1965 і 1982 років, які не передбачають встановлення вини, але спрямовані на запобігання вчиненню правопорушень, не можуть бути прирівняні до кримінального "покарання"⁽¹⁵⁾.

Однак попри те, що наведені стандарти розгляду справ *in absentia* насамперед розраховані на застосування до справ кримінального обвинувачення, ЄСПЛ подеколи визнає ті ж самі стандарти застосовними і до цивільних проваджень⁽¹⁶⁾.

Так, у справі *Bacaksiz v. Turkey* ЄСПЛ зазначає:

«55. У численних справах щодо заяв про несправедливість кримінального провадження Суд постановив, що хоча провадження, яке відбувалося за відсутності обвинуваченого, саме по собі не є несумісним зі статтею 6 Конвенції, відмова в правосудді все ж має місце, якщо особа, засуджена *in absentia*, не може згодом отримати від суду, який розглядав її справу, новий розгляд по суті обвинувачення як з питань права, так і з питань факту, якщо при цьому не встановлено, що вона відмовилася від свого права з'явитися до суду і захищати себе.

(15) *Arcuri and Others v. Italy* (dec), no. [52024/99](#), 5 Jul 2001, ECHR 2001-VII.

(16) Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial ([civil limb](#)). Updated to 31 August 2022, § 351.

56. Суд застосовував такий самий підхід до заяв щодо заочних рішень у цивільних справах. Відповідно, у справах, подібних до цієї, де цивільне провадження здійснювалося без участі заявників, Суд перевіряє (i) чи були органи влади старанними в інформуванні заявників про провадження, і чи можна вважати, що заявники відмовилися від свого права постати перед судом і захищати себе; та (ii) чи надає національне законодавство заявникам належні засоби для забезпечення нового змагального слухання після того, як вони дізналися про заочне рішення проти них. Зрештою, навіть якщо сторони провадження демонструють певний брак старанності, Суд постановив, що наслідки, які національні суди пов'язують з їхньою поведінкою, повинні бути співмірними з тяжкістю їхніх упущень і враховувати всеосяжний принцип справедливого судового розгляду»(17).

Таким чином, навіть незважаючи на переконливість аргументів ВАКС щодо того, що відповідні провадження за ЗУ «Про санкції» не становлять собою кримінального обвинувачення, тим менше, при розгляді відповідних справ належить враховувати стандарти розгляду справ *in absentia*, сформовані у практиці ЄСПЛ та ЄСС.

3 Стандарти розгляду справ *in absentia*

А. Практика ЄСПЛ

Насамперед, слід зауважити, що право бути присутнім під час судового розгляду своєї справи не є абсолютним. Якби заборона розглядати справу за відсутності обвинуваченого не мала жодних виключень, то це, як пояснив ЄСПЛ у справі *Colozza v. Italy* (§ 29), могло б паралізувати кримінальне провадження, оскільки потенційно тягнуло б за собою втрату доказів, сплив строків притягнення до відповідальності та судові помилки. Таким чином, саме по собі слухання кримінальної справи за відсутності обвинуваченого не є порушенням статті 6 ЄКПЛ(18).

Утім, таке слухання сумісне із вимогами Конвенції тільки за певних умов. Зокрема, слухання може відбуватися за відсутності обвинуваченого, якщо він відмовився від права бути присутнім на слуханні(19). Така відмова може бути явно висловленою або такою, що впливає з поведінки обвинуваченого, наприклад, коли він намагається ухилитися від судового розгляду(20).

(17) *Bacakiz v. Turkey*, no. [24245/09](#), §§ 55-56, 10 Dec 2019, ECHR. Внутрішні посилання опущено.

(18) *Colozza v. Italy*, no. [9024/80](#), §29, 12 February 1985, ECHR A89.

(19) Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial ([criminal limb](#)). Updated on 31 August 2022. § 290.

(20) *Lena Atanasova v. Bulgaria*, no. [52009/07](#), § 52, 26 January 2017, ECHR.

Але в будь-якому разі відмова має бути «поінформованою та свідомою» ('knowing and intelligent')(21).

Щодо можливості відмовитися від права брати участь у судовому розгляді, а також щодо доказування так званої непрямой відмови ЄСПЛ у справі *Sejdovic v. Italy* зауважив таке:

«86. Ані буква, ані дух статті 6 Конвенції не перешкоджають особі за власним волевиявленням, прямо чи мовчазно, відмовитися від гарантій справедливого судового розгляду. Однак для того, щоб бути ефективною для цілей Конвенції, відмова від права на участь у судовому розгляді повинна бути достеменно встановлена і супроводжуватися мінімальними гарантіями, співмірними з її важливістю. Крім того, це не повинно суперечити жодному важливому суспільному інтересу.

87. Суд постановив, що якщо особу, обвинувачену у вчиненні кримінального правопорушення, не було повідомлено особисто, з її статусу "втікача" (*latitante*), побудованого на презумпції, що не мала достатнього фактичного підґрунтя, не можна робити висновок про те, що особа відмовилася від свого права з'явитися на судовий розгляд і захищати себе. Суд також мав нагоду зазначити, перше ніж стверджувати, що обвинувачений своєю поведінкою опосередковано відмовився від важливого права, передбаченого статтею 6 Конвенції, необхідно довести, що він міг розумно передбачити наслідки своєї поведінки.

88. Крім того, на особу, обвинувачену у вчиненні кримінального правопорушення, не повинен покладатися тягар доведення того, що вона не намагалася ухилитися від правосуддя або що її відсутність була зумовлена формальними обставинами. У той же час, національні органи влади можуть оцінювати, чи довів обвинувачений поважність причини своєї відсутності і чи є в матеріалах справи щось, що дає підстави вважати, що він був відсутній з причин, які не залежали від нього»(22).

Окрім того, у практиці ЄСПЛ була сформована позиція, згідно із якою, якщо національне законодавство допускає розгляд справи за відсутності обвинуваченого, то в такому разі має бути також передбачене право такого обвинуваченого, як щойно від довідається про результати провадження, вимагати нового розгляду справи по суті, на якому він уже тепер був би присутній(23). Відповідно, ЄСПЛ констатує порушення статті 6 ЄКПЛ за наявності у сукупності таких обставин:

- (а) кримінальна справа була розглянута судом за відсутності обвинуваченого;
- (б) обвинувачений не відмовився прямо чи опосередковано від права бути присутнім на розгляді своєї справи; і
- (в) національне законодавство не забезпечило обвинуваченому права вимагати перегляду його справи, щойно він довідається про результати провадження *in absentia*(24).

(21) *Sejdovic v. Italy*, no. no. [56581/00](#), §§ 86-87, 1 March 2006, ECHR 2006-II.

(22) *Sejdovic v. Italy*, no. no. [56581/00](#), §§ 86-88, 1 March 2006, ECHR 2006-II. Внутрішні посилання опущено.

(23) *Sanader v. Croatia*, no. [66408/12](#), §78, 12 Feb 2015, ECHR.

(24) Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial ([criminal limb](#)). Updated on 31 August 2022. § 293.

В. Директива (ЄС) 2016/343

Аналогічні положення передбачені також у Директиві (ЄС) 2016/343 Європейського Парламенту та Ради від 9 березня 2016 року про посилення певних аспектів презумпції невинуватості та права бути присутнім на судовому процесі у кримінальному провадженні⁽²⁵⁾. Відповідне питання урегульовано у статтях 8 і 9:

Стаття 8

Право бути присутнім під час судового розгляду

1. Держави-члени повинні забезпечити підозрюваним та обвинуваченим особам право бути присутніми на судовому процесі щодо них.

2. Держави-члени можуть передбачити, що судовий розгляд, який може призвести до прийняття рішення про винуватість або невинуватість підозрюваного або обвинуваченого, може бути проведений за його відсутності, за умови, що

(а) підозрюваний або обвинувачений був своєчасно повідомлений про судовий розгляд і про наслідки неявки; або

(б) підозрюваний чи обвинувачений, будучи повідомленим про судовий розгляд, представлений повноважним захисником, призначеним або самим підозрюваним чи обвинуваченим, або державою.

3. Рішення, прийняте відповідно до частини 2, може бути приведенне у виконання щодо відповідної особи.

4. Якщо держави-члени передбачають можливість проведення судового розгляду за відсутності підозрюваного або обвинуваченого, але неможливо виконати умови, викладені в частині 2 цієї статті, оскільки підозрюваного або обвинуваченого не вдається розшукати, незважаючи на докладені розумні зусилля, держави-члени можуть передбачити, що рішення все ж таки може бути ухвалене та виконане. У такому випадку держави-члени повинні забезпечити, щоб при інформуванні підозрюваного або обвинуваченого про рішення, зокрема при його затриманні, він також був поінформований про можливість оскаржити рішення і про право на новий судовий розгляд або на інший засіб правового захисту відповідно до статті 9.

5. Ця стаття не зачіпає національних правил, які передбачають, що суддя або компетентний суд може тимчасово відсторонити підозрюваного або обвинуваченого від участі в судовому розгляді, якщо це необхідно в інтересах забезпечення належного проведення кримінального провадження, за умови дотримання права на захист.

(25) Directive (EU) [2016/343](#) of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on the strengthening of certain aspects of the presumption of innocence and of the right to be present at the trial in criminal proceedings.

б. Ця стаття не зачіпає національних правил, які передбачають здійснення провадження або окремих його стадій у письмовій формі, за умови, що це відповідає праву на справедливий судовий розгляд.

Стаття 9

Право на новий судовий розгляд

Держави-члени повинні забезпечити, щоб у випадках, коли підозрювані або обвинувачені особи не були присутні під час судового розгляду їхньої справи і при цьому не було дотримано умов, викладених у статті 8(2), вони мали право на новий судовий розгляд або на інший засіб правового захисту, який дозволяє наново розглянути справу по суті, в тому числі дослідити нові докази, і який може призвести до перегляду первісного рішення. У зв'язку з цим, держави-члени повинні забезпечити таким підозрюваним і обвинуваченим особам право бути присутніми, ефективно брати участь у судовому розгляді відповідно до процедур, передбачених національним законодавством, і здійснювати своє право на захист.

С. Рішення Європейського суду справедливості у справі С-569/20

У травні 2022 року вищенаведені статті Директиви (ЄС) 2016/343 стали предметом дослідження у справі, яку розглядав Європейський суд справедливості (ЄСС). Так, у справі [С-569/20](#) Спеціалізована публічна прокуратура Болгарії порушила кримінальне провадження щодо ІР, якого було звинувачено в порушенні податкового законодавства. Повідомлення про обвинувачення було вручено йому особисто. При цьому ІР вказав свою адресу. Однак, уже на стадії судового розгляду знайти обвинуваченого за вказаною адресою не вдалося.

Згодом обвинувачення було скасоване через допущені порушення законодавства, а провадження відтак – закрито. Проте невдовзі було висунуто нове обвинувачення і провадження знову відкрито. Цього разу попри усі зусилля розшукати ІР (через членів його сім'ї, колишніх роботодавців і операторів мобільного зв'язку), установити його місцезнаходження не вдалося. Тож, ІР вважається таким, що переховується від слідства. Судом йому було призначено захисника, утім останньому не вдалося сконтакувати із підсудним.

У зв'язку з цим Спеціалізований кримінальний суд Болгарії звернувся до ЄСС за роз'ясненням того, як статті 8 і 9 Директиви (ЄС) 2016/343 прикладаються до наведених обставин і чи перешкоджають вони подальшому провадженню у справі.

ЄСС підкреслив, що право вимагати перегляду справи виникає лише за умови, що розгляд справи *in absentia* відбувся за обставин, коли вимоги статті 8(2) Директиви (ЄС) 2016/343 не були виконані.

Натомість, якщо такі вимоги були додержані (тобто підозрюваний чи обвинувачений був повідомлений про судовий розгляд і додатково до цього або (а) був повідомлений про наслідки неявки або (б) представлений повноважним захисником), то в такому разі необхідності забезпечувати право на новий розгляд справи немає, і вирок може бути приведений до примусового виконання(26).

Телеологічне(27) тлумачення відповідних норм стало підставою для висновку, що право на новий розгляд справи не надається особі, яка прямо чи опосередковано, але в будь-якому разі недвозначно, відмовилася від права бути присутньою під час судового розгляду своєї справи. ЄСС зазначив:

«Лише тоді, коли з точних і об'єктивних ознак очевидно, що відповідна особа, будучи офіційно повідомленою про те, що вона обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, а отже, усвідомлюючи, що вона буде притягнута до кримінальної відповідальності, вживає навмисних заходів для того, щоб уникнути офіційного отримання інформації про дату і місце судового розгляду, - тільки тоді така особа може... вважатися такою, що була поінформована про судовий розгляд і добровільно та недвозначно відмовилася від реалізації свого права бути присутньою на судовому засіданні. Ситуація такої особи, яка отримала достатню інформацію, щоб знати, що вона буде притягнута до суду, і навмисними діями з наміром ухилитися від правосуддя перешкодила органам влади офіційно повідомити її вчасно про судовий розгляд за допомогою документа, згаданого в пункті 41 цього рішення, підпадає під дію пункту 2 статті 8 цієї директиви»(28).

Щодо обставин справи IR, то ЄСС, ясна річ, не дав прямої відповіді на те, чи можна IR вважати таким, що відмовився від права бути присутнім на судовому засіданні, залишивши це питання для дослідження національним судом. У той же час ЄСС із посиланням на практику ЄСПЛ зауважив на міркуваннях, які можуть стати помічними національним судам при відповіді на це питання.

У підсумкові ЄСС дійшов такого висновку щодо тлумачення змісту статей 8 і 9 Директиви (ЄС) 2016/343 у контексті описаних у запиті фактичних обставин:

«обвинувачена особа, яку компетентні національні органи, незважаючи на їхні розумні зусилля, не змогли знайти і якій вони, відповідно, не змогли надати інформацію про судовий розгляд її справи, може бути притягнута до суду і, залежно від обставин, засуджена заочно, але в такому випадку, в принципі, повинна мати можливість після повідомлення про засудження безпосередньо посилатися на право, надане цією директивою, домогтися повторного розгляду справи або надання аналогічного засобу правового захисту, що призведе до нового розгляду справи по суті в її присутності.

(26) Case of Spetsializirana prokuratura (trial of an absconded suspect) ([C-569/20](#), 19.5.2022, ECJ), para 29-30.

(27) Тобто тлумачення з огляду на мету відповідного законоположення.

(28) *Ibid*, para. 48.

Однак цій особі може бути відмовлено в цьому праві, якщо з точних і об'єктивних даних випливає, що вона отримала достатню інформацію про те, що її притягнуть до суду, і навмисними діями з наміром ухилитися від правосуддя перешкоджала органам влади офіційно повідомити її про цей судовий розгляд (29)».

Висновки та рекомендації

Із усього вище наведеного можна зробити кілька висновків, які, будучи належно враховані, здатні сприяти досягненню мети якнайповнішого забезпечення відповідності практики ВАКС міжнародним стандартам справедливого судочинства.

По-перше, ВАКС має приділяти особливу увагу належному повідомленню відповідачів у справах, вживаючи усіх можливих заходів задля того, аби відповідачі були поінформовані про дату, час і місце розгляду їхньої справи і при цьому таке повідомлення має бути зроблене завчасно, аби відповідачі мали достатньо часу для підготовки до судового засідання.

По-друге, під час розгляду відповідної категорії справ належить досліджувати питання про те, чи може відповідач з огляду на вжиті заходи щодо його повідомлення, його подальшу реакцію на такі заходи та інші релевантні обставини справи вважатися таким, що прямо чи опосередковано, але в будь-якому разі недвозначно відмовився від свого права взяти участь у судовому розгляді і представити перед судом свою позицію.

По-третє, слід внести зміни до Кодексу адміністративного судочинства України в частині регулювання особливостей розгляду відповідної категорії справ, і передбачити, що у випадку розгляду справи за відсутності відповідача, останній має право вимагати нового розгляду справи по суті щойно йому стане відомо про ухвалене щодо нього рішення (тобто, з моменту коли особа довідується або повинна довідатися щодо ухваленого судом рішення в її справі). Право на новий розгляд справи не виникає, якщо з огляду на встановлені судом обставини відповідач вважається таким, що прямо чи опосередковано відмовився від свого права брати участь у судовому розгляді своєї справи. Разом із тим видається, що право вимагати повторного розгляду справи не повинне діяти безстроково, оскільки в такому разі це потягне довготривалий стан невизначеності щодо долі стягнутого в дохід держави майна або призведе до ситуації, коли поворот виконання стане практично нездійсненним.

(29) Case of Spetsializirana prokuratura (trial of an absconded suspect) ([C-569/20](#), 19.5.2022, ECJ).

**ІНСТИТУТ
ЗАКОНОДАВЧИХ
ІДЕЙ**

+38 (063) 763-85-09

office@izi.institute

izi.institute

